

M A R T O S G Á B O R

A TŐZSDE~

ÜGYNÖK

KÉPEI

EGY ISMERETLEN

MAGYAR MŰGYŰJTŐ

ÉS KOLLEKCIÓJÁNAK

TÖRTÉNETE

NÉZŐPONTOK	9
FEJEZETEK EGY MŰGYŰJTŐ „KISMESTER” KOLLEKCIÓJÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL	13
A MESTITZ-GYŰJTEMÉNY KÉPEI	35
FERENCZY KÁROLY: BERTALAN KERT. BORÚS	98
FERENCZY KÁROLY: HÁRMAS ARCKÉP (TESTVÉREK)	108
MATTYASOVSZKY-ZSOLNAY LÁSZLÓ: HARANGVIRÁG	118
GIANDOMENICO TIEPOLO: ARMIDA SZERELEMBE ESIK RINALDÓVAL	126
CHAPTERS FROM THE HISTORY OF THE COLLECTION OF AN ART COLLECTOR „SMALL MASTER”	137

NÉZŐPONTOK

Emlékszem, hogy gimnáziumi éveimtől kezdve szinte módszeresen kerestem Budapesten azokat a nézőpontokat, ahonnan „visszaforgathattam” az időt. Ahol olyan valamit láttam, ami ötven, száz, kétszáz évvel ezelőtt is ugyanúgy nézett ki. A régmúlt tiszta, szennyezetlen képét kerestem, azt a látványt, ami azon a helyen az őseink szeme előtt egykor feltárult. Minél nagyobb látószöggel közelítettem, annál kevesebb ilyen hely akadt: vadászni kellett rájuk.

19 évesen, mikor először jártam Olaszországban, leginkább ezen a téren döbrentett meg a különbség. Míg itthon egy mives, eredeti helyén fennmaradt, historizáló kapukilincsert is megtanultunk lelkesedni, addig Rómában ezer éve álló emlékek között folyt a hétköznapi élet. A mai napig szíven üt ez a különbség, akkor is, ha manapság már nem mások száz évekkal korábbi élményeit próbálom újraélni, hanem a saját, privát emlékezetemben kutatok: milyen volt itt, mikor fiatalként erre vezetett az utam.

Speciális 20. századi történelmünk következménye, hogy csak elvétve találunk olyan részletet Budapesten, amely semmit, vagy csupán alig változott valamit a harmincas évek óta. Az otthonokban és az utcákon, a hétköznapiak színterein már alig van e múltnak hiteles nyoma. Maradnak a könyvek és a régi fényképek. Otthonokat, szerény vagy pompás lakások szobáit, apró vagy gazdag műgyűjteményeket mutató fotók: ismert vagy névtelen szereplőkkel az előtérben, a falakon képekkel, melyeket azóta elsodort az idő. Az utóbbi egy-két évtizedben

egyre többször élem meg, hogy ezek a szétszóródott, sokáig lappangó festmények újra felbukkannak, hogy a külföldre került műalkotások végre hazakerülnek. Szinte napi élményem, hogy korábban ismeretlen művek tűnnek fel, érkeznek a galériába, miközben a gyűjtemények és velük együtt létrehozóik története, a kollekciókban testet öltő szellemi alkotások sora is rekonstruálhatóvá, átélhetővé válik.

Hasonló élményt ad ez a könyv is. Belelapozok és egy 1930-as években készült fényképen látom az Élysée-házat, melyben a kötet főszereplőjének, Mestitz Lajosnak a lakása volt. Innen indult minden reggel a munkahelyére, a Szabadság téri Tőzsdepalotába. A tekintélyes bérház előtt az a szoborcsoporth áll, mely több mint hat évtizedes „száműzetés” után éppen a napokban kerül vissza eredeti helyére. Véletlen egybeesés, de én ebben is szeretnék többet látni: lassan befoltozhatók, kijavíthatók azok a sérülések és hibák, melyeket a történelem, benne persze mi magunk is a múltban, a múltunkon ejtettünk és elkövettünk.

Örömmel tölt el, ha ehhez, a régi számlák rendezéséhez én is hozzájárulhatok. Különösen jó érzés egy könyv életrehívásában részt venni, hiszen régóta ezt tartom e feladatra a leghasznosabb eszköznek. Úgy, ahogy itt is megvalósul: művek és emberek, művészek és gyűjtők közös sorsának bemutatásával. Olyan történetekkel, melyekkel én is könnyen azonosulni tudok, hiszen a mi családunk sorsa is sok párhuzamos vonást mutat a fiatalon tőzsdeügynökként dolgozó, majd a háború után Svájcba költöző Mestitz Lajos történetével. Dédapám igazgató volt a Hitelbankban, publikált a tőzsdéről, munkája miatt sokszor megfordult a Szabadság téri Tőzsdepalotában. Talán találkozott is e kötet főszereplőjével. Az emigráció sem ismeretlen

a családukban, hiszen szüleim rokonainak egy része 1945-ben, mások 1956-ban menekültek nyugatra: jutott nagynénikből kettő is Svájcba.

A családi örökségből származó tárgyakat és festményeket nálunk is éveken keresztül küldték, vitték át országhatárokon keresztül. Nem volt ez igazi gyűjtemény, „csak” a múltunk fontos darabjai. Sok minden szétszóródott: van, ami múzeumba került, van, amit én hoztam el a kassai ház padlásáról, és persze akad olyan is, ami örökre elkallódott. Az egykori egész ma már csak virtuálisan, akár egy efféle kötet lapjain lenne összeilleszthető.

Régóta mondom, hogy minden gyűjtőnek, minden műgyűjteménynek jár egy könyv. Nem csupán a Nemes Marcell vagy Kohner Adolf szintű óriásoknak, hanem az olyan kis kollekcióknak is, mint Mestitz Lajosé. Mert nem a kiugró kivételek, nem a megismételhetetlen egyéni teljesítmények, hanem a tisztes zöm adja egy ország műgyűjtésének igazi arcát, karakterét, helyi színezetét, ezek jelzik egy nemzet gyűjtői kultúrájának valóságos színvonalát. Nem beszélve arról, hogy az a „kis” gyűjtemény, mely e könyv lapjain végre tökéletesen megismerhető, valójában százmilliós értéket képvisel, olyan ünneplésre érdemes festményekkel, mint Ferenczy Károly és Derkovits Gyula remekművei.

Szeretném hinni, hogy miként az egykori otthonának ablakai előtt húzódó Kossuth tér rendezése, a régi helyükre került szobrok látványa, úgy ez a könyv is örömmel töltené el a hazájából menekülni kényszerült Mestitz Lajost. Mert emléket állít megtört ívű, idegenbe kényszerített életének és igazi értelmet ad a gyűjtés nemes, de magányos passziójának: így válik egyéni szellemi teljesítménye a közösség építőjévé.

Kieselbach Tamás

FEJEZETEK EGY MŰGYŰJTŐ „KISMESTER” KOLLEKCIÓJÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL

Miközben az elmúlt években – akár a háborús veszteségek, akár a restitúcióval kapcsolatos kérdések, akár bizonyos ezzel kapcsolatos perek ürügyén, vagy egészen egyszerűen csak egykori legendás gazdagságukra hivatkozva – egyre több szó esett a hazai sajtóban a korábbi legjelentősebb, és ezért persze a legismertebb, leginkább dokumentált, történetükben is a legjobban feldolgozott magyar magángyűjteményekről, mondjuk csak az Andrássy, a Dános, a Hatvany, a Herzog, vagy a Vida család, esetleg Kohner Adolf, Majovszky Pál, vagy éppen Nemes Marcell műkincseinek sorsáról, vajon arról van, lehet-e bárkinak is fogalma, hogy az egykori úgynevezett magyar polgári középosztály tagjainak birtokában volt műtárgyak közül mennyi eshetett a 20. század történelmi viharainak áldozatául, illetve hogy az azokból megmaradt művek merre lehetnek ma? Az alábbi történet természetesen semmiképpen sem tud választ adni ezekre a kérdésekre, mindössze egyetlen konkrét – és sokféleképpen is véletlenszerű – példával szemlélteti, hogy ezen a területen (is) mennyi kutatnivaló akadhat még a magyar művészet- és műgyűjtéstörténettel foglalkozó szakemberek számára.

Mestitz Lajos személye sokáig teljesen ismeretlen volt még azok előtt is, akik pedig kellő alapos-sággal vizsgálták a hazai műgyűjtés történetét; nevét jó egy évtizeddel ezelőttig egyáltalán nem lehetett megtalálni az archívumokban, vagy akár az interneten felhalmozott adatbázisokban, ahol mondjuk a „Nemes Marcell” szavak beírására a leghasználatosabb keresőprogram 2014 tavaszán csaknem ötezer találatot sorol – a „Mestitz Lajos”-ra pedig mindösszesen hármat!

Az „ismeretlen gyűjtő” neve először az 1998-ban a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett Rippl-Rónai József gyűjteményes kiállítás katalógusában szerepelt a nyilvánosság előtt: a 237. sorszám alatt szereplő *Dekoratív festmény egy magyar kastély számára (Három ablaküveg-festmény terve; Ernst Múzeum üvegablakterve I-II-III.)* provenienciájában az áll, hogy „a tulajdo-nos tájékoztatása szerint Mestitz Lajos képzőművészeti gyűjteményének részeként 1947-ben Svájcba vitte a képeket. Özvegye 1987-ben juttatta vissza azokat magyarországi rokonainak. Genthon [...] megjegyzi, hogy az »Ernst-ablak terve« az 1928-as Rippl-kiállításon Schwarcz Szidi tulajdonaként szerepelt” (– erre az utalásra később még visszatérek).

A három összetartozó festmény a Nemzeti Galéria kiállítása után a tárlat külföldi állomása-in (Franciaországban, Belgiumban és Németországban) is látható volt, majd 2012-ben meg-hívták a kölni *Mission Moderne 1912* című tárlatra is, mivel a triptichon ki volt állítva a száz évvel korábbi ottani nagy európai modern művészeti kiállításon is, amelyet a Wallraf-Richartz-Museumban a centenáriumi alkalmából igyekeztek a lehető legteljesebben „rekonstruálni.” A külföldi kiállítások katalógusai közül azonban csak a francia nyelvűben szerepel a fest-mények provenienciája, így a gyűjtő neve is csak ott olvasható.

Az első „felbukkanás” után a második – és egyben mindmáig a legteljesebb – ismertető Mestitz Lajosról az *Artmagazin* 2005/2. számában jelent meg, ahol jelen sorok írója közölte kutatásai akkori állását a gyűjtőről és gyűjteményéről; az írás mellett az egykori kollekció hét művének reprodukcióját is közölte a lap (négyet színesben, hármat fekete-fehérben) ^[1].

Harmadszor az ugyancsak a Nemzeti Galériában megrendezett 1911–12-es nagy Ferenczy Károly-kiállítás katalógusában találkozhattunk Mestitz Lajos névvel: egy egykor az ő tulajdo-

nában (is) volt festmény, a *Bertalan kert. Borús (Nagybányai táj)* az ott közölt oeuvre-katalógusban a 245. sorszámon szerepel. (Ennek a kiállításnak a kapcsán a tárlatról megjelent újságcikkek egyikében is felbukkant a gyűjtő neve, amikor is Pálincás Réka, a Ferenczy oeuvre-katalógus összeállítója egy egykor ugyancsak a Mestitz-gyűjteményben volt, de ma lappangó kép utáni nyomozásról mesélt az újságírónak ^[2].)

A budapesti Rippl-Rónai-kiállítás katalógusa és az *Artmagazin*ban megjelent írás nyomán Mestitz Lajos neve bekerült Takács Gábor 2012-ben megjelent *Műgyűjtők Magyarországon* című bibliográfiai lexikonába is, ahol ennyi áll róla: „tőzsdeügynök, 1947-es svájci emigrációja előtt 20. századi magyar képzőművészetet gyűjtött, a kollekció halála után visszakerült Magyarországra”.

És végül említsük meg, hogy 2014 tavaszán-nyarán a Nemzeti Galéria *Derkovits. A művész és kora* című életmű-kiállításán is látható volt egy kép Mestitz Lajos egykori kollekciójából: a katalógusban a 96. szám alatt szereplő *Tükörkép (Tükör; Tükörben látszó férj)* című festmény adatai között azonban csak annyi áll, hogy „magántulajdon”, a kép provenienciájáról nem esik szó, így természetesen ott a Mestitz név sem olvasható. (Ugyanez a kép korábban reprodukálva volt Molnos Péter *Derkovits. Szemben a világgal* című 2008-ban megjelent monográfiájában is, ám provenienciája ott sem szerepelt.)

Vagyis idehaza alapvetően továbbra is csak négy „szakmai” helyen – a Nemzeti Galéria két kiállítási katalógusában, az *Artmagazin* cikkében, illetve a hazai műgyűjtőket soroló lexikonban – található említésnyi nyoma annak, hogy Mestitz Lajosnak egyáltalán volt valamilyen képzőművészeti gyűjteménye, hogy az – vagy annak legalábbis egy része – a háború után elhagyta az országot, illetve hogy ezeknek a képeknek némelyike később mégis hazakerült.

Kezdjük elsőként is azzal: ki volt Mestitz Lajos?

Mindenekelőtt be kell valljuk, hogy sajnos ma már nagyon keveset tudunk kideríteni róla. Ami a róla fellelhető iratokból, illetve néhány őt még személyesen ismerő idős ember visszaemlékezéseiből tudható, az annyi, hogy 1897. március 19-én született; hogy – a budapesti zsidó hitközség anyakönyve szerint – édesapja Mestitz Vilmos „ügynök” volt (ami alatt ebben az esetben tőzsdeügynököt kell érteni; az 1900-as budapesti lakcímjegyzék szerint Mestitz Vilmos terményügynök a VII. kerület Király utca 35. szám alatt lakott), édesanyja pedig Stern Jenny; hogy három testvére volt: két nővére, Margit és Lili, valamint egy öccse, Pál. Ami a testvéreit illeti: Mestitz Margit Haas Zsigmondhoz ment férjhez, két gyermekük született, Zsuzsa és István; előbbi férjével és két akkor pici lányával 1947-ben elhagyta az országot, és pár év ausztriai tartózkodás után Brazíliába mentek tovább, ahová nemsokára Zsuzsa testvére, István is követte őket, majd végül 1952-ben a szülők is gyermekeik után települtek. Mestitz Margit 104 éves korában hunyt el Brazíliában, leszármazottai azóta is Dél-Amerikában élnek, illetve egy részük időközben az Egyesült Államokba települt át. Mestitz Lili dr. Garai Dezsőhöz ment férjhez, mindketten halálukig Budapesten éltek, egyetlen lányuk azonban férjével együtt Angliába emigrált; további sorsukról, leszármazottaikról nem tudni. Mestitz Pál második feleségével 1971-ben bekövetkezett haláláig Budapesten, a Lipótvárosban lakott, első házasságából született lánya Amerikában él, neki leszármazottai nincsenek. Mestitz Lajosról ezen kívül még azt is tudjuk, hogy sok más felekezettársához hasonlóan a vészkorszakban ő is kikeresztelkedett és református hitre tért.

Mestitz Lajos katonaként